

Dunja Brozović Rončević i Lelija Sočanac
Zavod za lingvistička istraživanja HAZU
Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

O NEKIM PITANJIMA VEZANIMA UZ IZRADBU RJEČNIKA NOVIH RIJEČI

U članku će biti riječi o problemima vezanima uz kriterije za određivanje novih riječi i njihov odabir, te o organizaciji natuknice u rječnicima novih riječi.

Rječnici novih riječi u prvom su redu proizvod leksikografije 20. stoljeća u kojemu su ubrzani razvoj znanosti, komunikacija i masovne kulture izravno utjecali na potrebu za stvaranjem velikoga broja neologizama. Prvim rječnicima novih riječi mogu se smatrati dopune standardnim jednojezičnim rječnicima, kao što je npr. »Appendix of New Words« pridodan Websterovu rječniku *American Dictionary of the English Language* iz 1828, »Supplement« uz *Oxford English Dictionary* iz 1933. ili »Department of New Words« u *Webster's Revised Unabridged Dictionary of the English Language* iz 1933. Najveći dodatak takva tipa jest *The Century Dictionary Supplement* objavljen 1909–1910. kao 11. i 12. svezak rječnika *The Century Dictionary and Cyclopaedia* (1899). Kao posebne publikacije rječnici novih riječi pojavljuju se kasnije.

Sastavljači rječnika neologizama ponajprije se suočavaju s temeljnim pitanjem: što je nova riječ? Teoretski, neologizmi su riječi, značenja ili izrazi koji se smatraju dopunom postojećem leksičkom fondu u određenom vremenskom razdoblju. Najčešće se javljaju kao rezultat potrebe za imenovanjem novih pojmova, a nastaju bilo kao izraz tvorbenih mogućnosti vlastita jezika, ili preuzimanjem leksičkih elemenata iz drugih jezika u vidu posuđenica, prevedenica ili semantičkog posuđivanja. Izvor novih riječi mogu biti termini pojedinih struka kada uđu u širu uporabu, kao i jezik određenih društvenih ili dobnih skupina, primjerice govor mladih, koji se može smatrati supstandardnim. Kategoriji neologizama pripadaju i dijalektalizmi koji su ušli u širu uporabu, kao i ponovno oživljeni arhaizmi. Premda teoretski nije teško odrediti pojam neologizma, u praktičnom se radu javljaju brojne poteškoće, bu-

dući da sastavljači zahvaćaju u leksik u trenutku njegova nastajanja. Upravo zbog nedostatka vremenskog odmaka, nerijetko je teško odlučiti radi li se o tvorbama koje su rezultat prolazne mode ili onima koje će jednoga dana doista ući u korpus standardnoga jezika. Rječnici neologizama često sadrže riječi koje su na neki način obilježile određeno doba, i koje budući čitatelji možda neće moći u potpunosti razumjeti bez detaljnih objašnjenja društvenog, političkog i kulturnog konteksta u kojemu su nastale.

Pri izboru neologizama često se smatra da su “nove” one riječi koje nisu uključene u standardne jednojezične rječnike. Premda je taj kriterij važan, a na neki način i “najsigurniji”, on se ipak ne može u potpunosti primjenjivati u svim slučajevima. Primjerice, riječ *domovnica* sasvim će sigurno ući u svako novo izdanje rječnika hrvatskoga jezika, što ne znači da je treba automatski isključiti iz rječnika novih riječi, jer je jedna od svrha takvih rječnika da na leksičkom planu pruže što vjerniju i cjelovitiju sliku razdoblja u kojemu su nastali. Nadalje, katkada se uključuju i riječi koje su se počele češće koristiti tek u promatranom razdoblju, premda su se javile ranije, te su već uključene u neke od postojećih rječnika (npr. u terminološke rječnike). Ovdje bismo kao primjer mogli navesti sintagme kao što su *kisela kiša* i *efekt staklenika* koje su se prvi puta pojavile u 19. stoljeću, no u širu su uporabu ušli tek porastom interesa za zaštitu okoliša u 80-im godinama ovoga stoljeća. Tako i sintagma *ljudska prava* postoji već 200 godina, no u rječnike je ušla tek u kasnim 70-im godinama zahvaljujući velikome interesu za to područje.

U rječnike neologizama nemoguće je uključiti sve riječi koje se pojave u promatranom razdoblju. Pri odabiru se koriste kriteriji kao što su aktualnost, čestotnost uporabe i važnost određenog pojma, no treba napomenuti i da su takvi rječnici uvijek, makar djelomično podložni osobnoj procjeni sastavljača. Uključuju se leksičke jedinice koje pripadaju različitim registrima, dakle primjeri slanga, žargona, kolokvijalizama, formalnog i neformalnog jezika. U rječnik ulaze i kratice, akronimi i nazivi proizvoda koji se često koriste (npr. *ABS, ATP, BBB, BMX, CT, ECU, NGO, PC*). Uključuju se također nazivi političkih, društvenih i kulturnih organizacija koje su odigrale važnu ulogu u promatranom razdoblju (npr. *Amnesty International, Badinterova komisija, Bedem ljubavi*). Za razliku od većine standardnih jednojezičnih rječnika, sintagme se obrađuju kao posebne natuknice, kao npr. *Berlinski zid, Murphyjev zakon, nuklearna zima, ili pasivno pušenje*. Osobito produktivni prefiksi, prefiksoidi i sufiksi obrađuju se kao posebne natuknice, uz koje se navode različiti primjeri tvorbe (npr. *afro-, cyber-, džambo-, eko-, euro-, krio-, narko-, super, turbo-* itd.). Neologizmi koji se u pravilu izostavljaju brojne su izvedenice i složenice nastale od poznatih riječi prema uobičajenim tvorbenim obrascima, čija su značenja jasna. Također se isključuju usko stručni nazivi koji nisu dostupni širem krugu čitatelja, kao i pojedinačne tvorbe koje su samo prigodnog karaktera i nisu ušle u širu uporabu.

U obradbi leksičkih jedinica, rječnici novih riječi mogu sadržavati sljedeće elemente: natuknicu, vrstu riječi, izgovor, oznaku registra, oznaku semantičkog polja, etimologiju (ako se radi o posuđenicama), definiciju, citate i uputnice. Izgovor se bilježi u zagradama iza riječi kod kojih se mogu javiti poteškoće, što je uglavnom slučaj s tuđicama. Semantička polja kojima riječ pripada označuju se simbolom ili kraticom, a mogu biti npr. politika, ekonomija, zaštita okoliša, zdravlje, znanost i tehnologija, rat i naoružanje, stilovi života, glazba, kultura mladih, i sl. Definicije su često leksikonskog tipa, budući da je za objašnjenje novih pojmova potrebno više podataka od onih koji se obično navode u standardnim rječnicima. Time rječnici neologizama dobivaju dimenziju enciklopedičnosti, pri čemu uz nove znanstvene spoznaje objašnjavaju i brojne pojmove vezane uz suvremenu masovnu kulturu koji se rijetko nalaze u drugim priručnicima. Uz definiciju se u nekim rječnicima navodi i godina kada se riječ prvi puta pojavila. Ta je oznaka aproksimativna i služi za opću orijentaciju. Na kraju se katkada upućuje na srodne pojmove čime se nastoje prevladati ograničenja abecednog rasporeda i približiti se konceptualnoj organizaciji. Citati su vrlo važna komponenta rječnika i služe kao dopuna definicijama ili čak i njihova zamjena. Mnogi se rječnici novih riječi temelje na korpusu prikupljenom iz suvremenog tiska (npr. *The Oxford Dictionary of New Words : A Popular Guide to Words in the News*, i *Longman Guardian New Words*), pri čemu su citati ujedno i dobra ilustracija suvremenog novinarskog jezika.

Posuđenice su u rječnicima toga tipa u pravilu dosta brojne i odražavaju dodire s drugim jezicima i kulturama. Pri tome danas u europskim jezicima uvelike prevladavaju anglicizmi, o čemu svjedoče i nazivi jezika kao npr. *franglais* za francuski koji sadrži mnogo anglicizama, *itang'liano* za talijanski, *spanglish* za španjolski, *svenglish* za švedski itd. Ta je pojava rezultat dominacije anglo-američke civilizacije i statusa engleskog kao internacionalnog jezika, i prisutna je unatoč otporima koji se tome posvuda pružaju u većoj ili manjoj mjeri. S druge pak strane, posuđenice su prisutne i među neologizmima u engleskom. Danas, kao i kroz svoju povijest, engleski je jezik otvoren prema leksičkom posuđivanju što se ogleda u znatnom broju posuđenica iz europskih jezika, kao npr. *au pair*, *pret-a-porter* (franc.), *paparazzo* (tal.), *pina colada*, *jojoba* (španj.), *Gleitzeit* (njem.), *glasnost*, *kalashnikov*, *perestroika*, *samizdat*, *troika* (rus.). U američkom slengu, kao nepresušnom izvoru novih riječi, velik je broj posuđenica iz jidiša (npr. *nosh*, *schlocky*, *tchotchke*, *zetz*). Znatno je i broj posuđenica izvaneuropskih jezika, kao npr. *kung fu* (kineski), *shiatsu* (jap.), *taekwondo* (korejski), *Mujahedin* (arap.), koje najčešće engleskim posredništvom ulaze u druge europske jezike, uključujući hrvatski.

Rječnici neologizama, uz pružanje potrebnih informacija, mogu i zabaviti čitatelja, a nerijetko su povod oštrim diskusijama, što je razumljivo budući da sami neologizmi često nailaze na početno neodobravanje, što je osobito

karakteristično za purističku tradiciju. Takvi su rječnici u velikom broju slučajeva zamišljeni kao pomoć pri praćenju suvremenog tiska, radija i televizije. U osnovi, imaju nekoliko funkcija: dopuna su standardnim rječnicima, izvor informacija onima koji se zanimaju za suvremeni jezik, te dokument o određenom razdoblju koji može biti vrijedan izvor podataka za sociologe, povjesničare kulture, i druge stručnjake.

Literatura

- Barnhart, Robert K., Clarence L. Barnhart Clarence L. 1990. *The Third Barnhart Dictionary of New English*. The H.W.Wilson Company.
- Brozović-Rončević, Dunja, Alemko Gluhak, Vesna Muhvić-Dimanovski, Lelija i Branko Sočanac. 1996. *Rječnik novih riječi : mali vodič kroz nove riječi i pojmove u hrvatskim glasilima*. Zagreb : Minerva.
- Cortelazzo, Manlio, Ugo Cardinale. 1986. *Dizionario di parole nuove : 1964–1984*. Torino : Loescher Editore.
- Giraud, Jean, Pierre Pamart, Jean Riverain. 1974. *Les nouveaux mots »dans le vent«*. Paris : Librairie Larousse.
- Longman Guardian New Words* / edited by Simon Mort . Harlow : Longman, 1986.
- Migliorini, Bruno. 1963. *Parole nuove : appendice di dodicimila voci al »Dizionario moderno« di Alfredo Panzini*. Milano : Editore Ulrico Hoepli.
- The Oxford Dictionary of New Words : a popular guide to words in the news* / compiled by Sara Tulloch. Oxford ; New York : Oxford University Press, 1992.
- Panzini, Alfredo. 1942. *Dizionario moderno delle parole che non si trovano nei dizionari comuni* / a cura di Alfredo Schiaffini ; Bruno Migliorini. 8 ed. Milano : Editore Ulrico Hoepli.
- Rigutini, Giuseppe. 1902. *I neologismi buoni e cattivi piu frequenti nell'uso odierno*. 4 ed. Bari.

Some problems concerning the compilation of dictionaries of new words

Summary

The authors discuss problems related to the selection of lexical materials for a dictionary of new words and present the organisation of entries in dictionaries of this type.

Ključne riječi: nove riječi, leksikografija
Key words: new words, lexicography